

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 151, GOD. IX, BEOGRAD, UTORAK, 16. SEPTEMBAR 2014.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 21. oktobra

MIXER

Piše: Srđan Atanasovski

UPOZNAJ STARU SRBIJU DA BI JE... ZAVOLEO

Odlomak iz studije *Teritorijalnost srpskog nacionalizma i putopisi iz Stare Srbije*

Iako je Kosovski mit već od vremena Vuka Karadžića bio snažno prisutan, kako u umetnosti i nauci, tako i u svakodnevnom životu Srba u Kneževini i u provincijama Habzburške monarhije, sve do Berlinskog kongresa bilo je srazmerno malo svedočanstva iz prve ruke, Srba koji su zaista posetili „Staru Srbiju“ i „Mačedoniju“, te koji bi mogli da izveste svoje sunarodnike o činjenicama pozivajući se na sopstveno iskustvo. Osnovna svrha putopisa iz „Stare Srbije“ bila je, stoga, poduprti discipline poput istorije, filologije, etnografije i geografije ličnim svedočanstvima istraživača, te protkati suvoparne naučne tekstove živopisnim anegdotama i scenama iz svakodnevnog života. Demografski podaci, istorijske činjenice i etnografske karte koje pronalazimo u prilogima ovim delima više nisu bili samo objektivni naučni rezultati, već su predstavljali sastavni deo jednog žanra koji je bio sposoban da u publici probudi snažne afektivne reakcije, a o velikom interesovanju čitalačke publike za putopise iz „Stare Srbije“ svedoči i činjenica da su se, počev od pedesetih godina XIX veka, u srpskoj štampi pojavljivali odlomci iz stranih putopisa koji su se delimično ticali evropskih poseda Osmanskog carstva, a nakon toga i čitave prevedene monografije.

NAUČNI PRISTUP TERITORIJALNOSTI CARSTVA NEBESKOG

Prvi zabeleženi putopis koji je objavljen u srpskoj štampi je *Dečanski prvenac* iz 1852. monaha Gedeona Josifa Jurišića, rođenog u Irigu 1809. godine, koji je nekoliko godina boravio u manastiru Visoki Dečani, odakle je poduzimao putovanja po okolnim krajevima. Najveći deo Jurišićevog dela odnosi se na sam manastir, njegovu arhitekturu, freskoslikarstvo, te rukopise i bogatstva njegove riznice. U završnom delu spisa Jurišić opisuje krajeve Kosova, Metohije, Crne Gore i Makedonije po kojima je putovao, neretko ih sagledavajući kroz prizmu srednjovekovne istorije, a govori i o aktuelnim političkim prilikama, ističući nesigurnost srpskog stanovništva i neizvesnu sudbinu samog manastira. Jasno nazivajući sve ove predele srpskim, Jurišić takođe napominje da je njegov spis nastao na osnovu poziva učenih Srba u Austriji da „Srbske predele“ i „drevnosti Srbske“ istraži i opiše. Osnove žanra putopisa iz „Stare Srbije“ u najvećoj meri položio je Miloš S. Milojević, istoričar, političar i pisac, koji je nakon svog puta po „Staroj Srbiji“ objavio dva dela, trotomni putopis (1871–1877) i naučnu studiju o demografiji, etnografiji i geografiji ovog kraja (1881). Milojević je već pre ovih dela, 1866. godine, objavio raspravu usmerenu protiv „bugarske propagande“ u „Staroj Srbiji“ i „Mačedo-

niji“, a započeo je i još jedno kapitalno delo, *Pesme i običaji ukupnog naroda srpskog* (1869–1875). Milojević je bio politički aktivan, delajući u krugovima i organizacijama poput Društva Svetog Save, a na put u „Staru Srbiju“ pošao je uz pismene preporuke tadašnjeg ministra prosvete Dimitrija Matića, kao i beogradskog mitropolita Mihaila. Niz značajnih putopisa iz „Stare Srbije“ objavljen je u godinama neposredno nakon Srpsko-Bugarskog rata, koji je dodatno raspirio osećanje pretnje od „bugarske propagande“. Ugledni naučnici i političari svog vremena, Vladimir Karić i Stojan Novaković, objavili su svoje „putničke beleške“ 1889, odnosno 1892. godine. Novaković bio je poznat srpskoj javnosti kao vodeći istoričar i filolog, dok se Karić bavio prevashodno etnografijom i geografijom. Iako su, u poređenju sa njihovim glavnim delima, ove „beleške“ – u kojima takođe pratimo sve odlike diskursa putopisa iz „Stare Srbije“ – relativno mali i manje značajni deo opusa dvojice intelektualaca, zanimljivo je da potvrđuju imperativ da naučni stvaraoci treba da se izraze i neposredno, kao putopisci-reporteri, te da posvedoče o ličnom prisustvu i znanju stečenom iz prve ruke. Studija Spiridona Gopčevića, na specifičan način, takođe govori o ovom imperativu. Prvobitno objavljen na nemačkom jeziku, Gopčevićev putopis pojavio se na srpskom jeziku 1890. godine, u prevodu Milana Kasumovića. Organizovan u dve knjige, Gopčevićev tekst u prvom delu donosi putopis kao lični i detaljni opis samog putovanja, dok u drugom delu, naslovljenom „Srpsko-bugarski spor oko Makedonije i Stare Srbije“, razvija po-

Fotografije sa izložbe Voodoo Technotic Vladimira Petrovića. Foto: Vukašin Veljić

ličko-naučnu raspravu protiv Bugarskog *prirodnog i istorijskog prava* na ove oblasti, pozivajući se na saznanja iz istorije, filologije, etnografije i etimologije, te upućujući čitaoca na putopisni deo studije u kome će pronaći pregršt potvrda ovakvih stanovi-

šta. Gopčevićev putopis je posebno zanimljiv i zbog toga što započinje jednom anegdotom, u kojoj je prikazana rasprava autora i književnika Dimitrija Petrova, koji je zagovarao tvrdnju da u Makedoniji žive etnički Bugari, pozivajući se, između ostalog, na putopis i etnografsku studiju austrijskog diplomate Johana Georga Hana (Johann Georg von Hahn). Kao najpouzdaniji metod razrešenja ove debate i pribavljanja neoborivih dokaza, Gopčević predlaže put u „Staru Srbiju“, ugovoren u formi svojevrzne opklade.

Među putopiscima koja su svoja dela objavljivali neposredno pre Balkanskih ratova posebno se ističu Branislav Nušić, Ivan Ivanić i Todor Stanković. Pored toga što je bio čuven kao pisac, Nušić se aktivno bavio i politikom, 1890. godine boravio je nekoliko meseci u konzulatu u Skoplju, a u periodu od 1893. do 1896. godine bio je i konzul Kraljevine Srbije u Prištini. Nušić je objavio dva putopisa – *S obala Ohridskog jezera* (1894) i *S Kosova na sinje more* (1902) – koja se u okviru ovog žanra izdvajaju po izvrsnim literarnim kvalitetima. Nušićovo vešto vladanje naracijom omogućilo mu je da, možda veštije nego u slučaju drugih putopisaca, sprovede dominaciju dimenzije prostora nad dimenzijom vremena, kao i da vešto oživi svoj tekst dijalogima i lirskim refleksijama. Zanimljivo je da je Nušić svoj putopis *S Kosova* najpre objavljivao u odlomcima u časopisima *Bosanska vila*, *Brankovo kolo*, *Prosvetni glasnik* i *Kolo*, i to u periodu od 1896. do 1902, kada su razni časopisi i štampa zapravo postajali sve zasićeniji raznovrsnim putopisnim beleškama i izveštajima iz „Stare Srbije“. Pored ova dva dela, Nušić je, moguće po ugledu na Milojevića, 1902–1903. objavio i naučnu studiju *Kosovo. Opis Zemlje i naroda*, prevashodno se baveći etnografskim problemima. Slično Nušiću postupio je i Ivan Ivanić, službenik ministarstva inostranih poslova, koji je po službi boravio u Prištini, Solunu, Bitolju i Istanbulu, i koji je objavio više putopisa iz „Mačedonije“ i „Stare Srbije“ (1901–1903), kao i putopisno-naučnu studiju *Mačedonija i Mačedonci* (1906–1908).

KAKO SE VREME IZGUBILO U PROSTORU

Jedna od osnovnih odlika pripovedanja koja karakteriše skoro sve putopise iz „Stare Srbije“ jeste primat dimenzije prostora nad dimenzijom vremena.

Vreme putopisa odvija se kroz put samog pripovedača i kao takvo ne predstavlja bitan aspekt naracije. Njegovo mesto zapravo preuzima prostor, koji ne samo što usmerava radoznalost pripovedača, već predstavlja osnovni kriterijum po kome se formira oblik putopisa.

pisa i niže osetljivi splet anegdota, dijaloga, putopisnih zapažanja, ali i istorijskih, demografskih i drugih informacija. Realno vreme putopisa se zapravo, kroz ovakvu vrstu pripovedanja, stapa sa istorijskim vremenom, ali i sa mitskim vremenom, odnosno bez-vremenom. Tako će putopisac, vođen svojim putem, predele i mesta koji ga okružuju opisati ne samo kroz svoje trenutne opažaje, već i kroz istorijske priče i narodna verovanja koja se za njih vezuju. Tipična je rečenica Pante Srečkovića kojom opusuje svoj put kroz Podrimlje: „Iz Mitrovice od Zvečana, krenem se preko mesta ‘Pantino’, gde je Nemanja pobedio ‘vragi svoi’ za u Prizren“. Ovi opisi, pogotovu u slučaju Miloša Milojevića, mogu se pretvoriti u elaborirane ekskurse, podržane istorijskim zapisima koje je prilikom puta pronasao uklesane u ruine i spomenička obeležja. Na ovakav način Jurisić u svom putopisu opisuje bezistan u Skoplju – spekulacijom koju će Stojan Novaković rado citirati četrdeset godina kasnije:

Ovde u Skoplju u varoši nalazi se jedno veliko staro, na sa svim tvrdo i lepo zdanije, u kojemu mnogo soba ima, kako na dojnom tako i na gornjem spratu. Sve su ove sobe na čemer (svod) sazidane, zdanije je ovo olovom pokriveno. [...] Ovde prepovedaju, da je ovo zdanije Dušan sagraditi dao, koje je u ono vreme za kasarnu serbski vojnika služilo.

Posebno je zanimljivo na koji način se ovakvo brisanje vremena primenjuje na nivou svakodnevnog iskustva. Stojan Novaković, opisujući u svom putopisu han na Biljaču, upoređuje gostionicu koju je zatekao sa opisima putničkih običaja iz Dušanovog zakonika, konstatujući da „po nekim zabačenim krajevima Turske [...] srednji vek živi još u priličnom cvetu“, dok grejanje na mangal opisuje referirajući na tipik Svetog Save za Studenicu i Hilandar. Miloš Milojević je još uspešniji u svom spajanju prošlosti i sadašnjosti, te mitskog, istorijskog i realnog vremena, kroz sugestivni motiv crkvenih zvona:

U ovoj je kuli pominjato staro zvono, za koje, po neki, i to njih vrlo malo drže, da je u Karađorđevo doba iz dan: kneževine donetu i na kulu ovde metnuto za časokaz. Većina, i to najstariih, drži: da je to prastaro srpsko zvono, kao što su svuda i po drugim kulama, samo stara srpska zvona, i mi se slažemo sa ovima tim pre: što su to starci od svojih 100 god: koi su i pre našeg ustanka slušali kako izbija ovo zvono na ovoj istoj kuli; što su neki imali i snimljene natpise s njega, koi su, vele, glasili: da je to zvono mitropoliji lipljanskoj poklonio kralj Uroš prvi.

Kroz zvuk zvona, brišu se, dakle, vekovi istorijskog vremena, a mitsko sećanje pretvara se u prisutnu, opipljivu realnost.

ŽIVOT NA GRANICI JE OPASAN I TVRD

Dalje, putopisci iz „Stare Srbije“ posebno žele da ukažu na nesuvislost međudržavne granice koja razdvaja Kraljevinu Srbiju i Osmansko carstvo, i to čine ukazujući s jedne

CEMENT

Piše: Aleksandar Novaković

ĐAVOLJI ADVOKAT

Borislav Čičovački,
Potamneli anđeli balkanskih ratova
(Booking, Beograd, 2014)

U svojoj drami *Potamneli anđeli balkanskih ratova*, pisac i muzičar Borislav Čičovački (1966) pokušava da na čak 167 strana prikaže *fantazmogoriju jednog suđenja*, tj. suđenja Ratku Mladiću u Hagu. Priča počinje tako što zbunjeni Tribunal, koji ne poznaje baš najbolje lokalnu istoriju, priziva seni vladara i uticajnih političkih figura od seobe Slovena na Balkan naovamo e da bi rasvetlio šta je to dovelo do ratova 1990–ih. Pred sudijom, tužiteljem i advokatom odbrane, u monotonom, dramaturški neodbranljivom maniru, nižu se seni političara kao svedoci. Tako vizantijski car Tiberije odgovara na pitanje da li su među Slovenima doseljenim na Balkan bili Mladićevi daleki preci koji su došli iz tzv. „Bele Srbije“. Tiberije, kojeg je navodno oborio Nićifor Foka (zapravo je cara Mavrikija, Tiberijevog naslednika, oborio Nićifor Foka) je u komadu iz još jednog razloga: da otkrije koren zavade među Južnim Slovenima. Zgrožen činjenicom da su Balkan preplavili Sloveni, Tiberije ih je prokleo da budu u zavadi i ratovima dok je sveta i veka. Eto, već je lakše. Sad znamo zašto je Mladić uništio hiljade života. Zbog vizantijske kletve.

BETON BR. 151 DANAS, Utorak, 16. septembar 2014.

strane, na „nevidljivost“ same granice, a s druge, poredeći jezik, običaje i prilike iz „Stare Srbije“ i Kraljevine Srbije te ukazujući na njihovu suštinsku istorodnost, uprkos očevidnim razlikama. Dok je potonji način podrazumevao naučne refleksije, pre svega na polju filologije i etnologije, prvi način prevashodno se oslanjao na inspiraciju i književni dar pripovedača. Upečatljiv je Novakovićev duhovit i živ opis sopstvenog prelaska granice sa Turskom:

„Koje je granica?“ pitao sam ja moje pratiocje. I oni mi poka-
zaše jedan malen, skoro zasut rov.

„To je, gospodine, granica!“

A ja sam gledao pažljivo tu liniju što odvaja zemlju od zemlje, uticaj od uticaja, i narod jedan isti među sobom. Treba li da kažem, da sam želeo, da se ne vidi ni toliko koliko su je moje slabe oči videle?

Desetak godina kasnije, na skoro istom mestu, Novaković će primetiti da se „vidi [...] da je to jedna zemlja, međunarodnim ugovorima presečena; zna se da je s obe strane granične linije jedan isti narod“. Najzad, među osnovnim motivima koji se provlače kroz putopise posebno je upečatljiv motiv *pretnje* – lične pretnje bezbednosti samog putopisca, ali i pretnje širih razmera, za opstanak čitavog naroda, pri čemu se ova dva nivoa prepliću i povezuju u jedan združeni afekat. Pretnju i osećaj nesigurnosti, međutim, ne treba čitati samo kao književni ili reportažni motiv, već kao tehniku kojom se čin čitanja putopisa pretvara u visoko afektivnu praksu. Značajno je na koji način se briše granica između lične sigurnosti i sigurnosti nacije kao celine, te se osećaj ugroženosti na planu nacije prevodi, preko ugroženosti bezbednosti samog putopisca, do osećanja nesigurnosti i pretnje na telu samog čitaoca – krajnjeg konzumenta. Neretko su čitavi putopisi protkani neprekidnom ugroženošću putnika koja se prepliće sa opasnošću od biološkog ili kulturnog izumiranja nacije. Tako nam Gopčević kazuje da je na svoj put poneo otrov – „majušno stakoce cijankalija“ – u slučaju da dopadne „ropstva kod makedonskih hajduka“ koji često „prepredenim mučenjem iznuđavaju otkupni novac“. Milojevićev putopis je najeksplicitnije protkan neprestanim ugrožavanjem njegove lične bezbednosti, a prepričana je čak i scena u kojoj se na njegovu družinu pucalo iz pušaka pred ulazom u han. Sa ličnog nivoa, pretnja se podiže i na nivo čitave nacije: u „Staroj Srbiji“, u sukobu sa albanskom populacijom, Srbima je ugrožen biološki opstanak. Govori se o tome kako se Srbi, pod konstantnim pritiskom vlasti i nasilja, odriču svoje vere i nacije, te se značajne populacije Albana-ca (Arnauta) i *poturica* tumače kao potomci Srba iz srednjeg veka, dok se, u „Mačedoniji“ srpska kultura gubi pred *agresivnom bugar-*

skom propagandom. Miloš Milojević u demografskim opisima pojedinih delova Kosova (poput okoline Peći, Prištine, Mitrovice i slično) skoro da i ne poznaje druge pripadnike muslimanske veropovesti sem „islamizovanih Srba – Potura“. Nacija nije ugrožena samo na nivou demografske slike i brojčanog stanja, već su u opasnosti i plemenite srpske rasne odlike. Milojević tako preuzima diskurs *nečistog* iz putopisa Orijenta i Balkana i primenjuje ga na rasno drugo u odnosu na srpsku naciju, ne štedeći reči da izazove gađenje i odvratnost među svojim budućim čitaocima:

Na gornjem boju svi su se bili skupili oko vatre, kao gavranovi i orlušine, oko labine kakve. Tu ti je se mogao videti tip čistisrpski u poturice Srba, a sada tako zvanog Arnautina; tip, smesa srpskog, i osmanskog, škipskog i osmanskog, škipskog i srpskog osmanskog i ciganskog i t. d. Jednom rečju, tu je unekoliko bilo predstavnika sviju narodnosti, koje kao gladni vuci nagruše na ovu pravu i čistu srpsku zemlju. Gad, beo, crn i crven, kome nema broja, nečistoća, đubre, odvratnost, sastav sviju smradova u jedan, divlji pogledi, kao u zgranutih i besomučnih, učinili su užasan utisak na nas, u koima je bilo više, odvratnosti gadnosti, bljuvotine upravo, ako se smemo izraziti kako je bilo, no što je bilo straha, užasa, dobroga i lepoga. Predstavite sebi toliku gomilu ljudi savršeno crnih i masnih, koja se neoblači u godinu dana valjda jednom, koja se možda nikad i ne češlja i ne pere, i koja se načečala u maloj stražarici, nepočišćenoj, valjda od kad je napravljena; pa ćete moći predstaviti gadost i odvratnost, naročito za onoga, koi, prvi put u svom životu, gleda takve prizore.

*

U periodu između Berlinskog kongresa 1878. godine i otpočinjanja balkanskih ratova 1912. godine, Kraljevina Srbija bila je zasićena putopisnim prikazima Stare Srbije i Mačedonije. Pored literarnih dela, objavljivane su i fotografske ilustracije i izvođene su obrade narodnih pesama. Prožimanjem naučnog i dokumentarnog metoda sakupljanja navodnih činjenica, te iznošenja demografskih i istorijskih podataka, sa umetničkom obradom koja je svojstvena datom žanru, ovi putopisi bili su „dokaz“ da „Stara Srbija“ i „Mačedonija“ odista, po prirodnom istorijskom pravu, pripadaju srpskoj naciji. Štaviše, putem određenih aspekata koji prožimaju ovaj žanr – uvođenjem naracije u svojevrсно mitsko vreme, te upotrebom motiva pretnje – putopisci su uspevali da kod svoje čitalačke publike izazovu snažne emocije koje su pospešivale identifikaciju čitalaca kako sa idejom srpske nacije u celini, tako i sa opisanim teritorijama koje su u tom trenutku ležale izvan političkih granica Kraljevine Srbije.

Na ovaj način, putopisi su odigrali važnu ulogu u istorijskom trenutku kada se uspeh jedne nacije poistovećivao sa prostranstvom teritorija koje je uspevala da prisvoji, te pripremili scenu za buduće nasilne sukobe na ovim prostorima ■

NIŽE OD NULE

Posebno bizaran deo autorovog pripovedanja tiče se samih „seni“ koje govore modernim jezikom iako dolaze iz drevne prošlosti. I ne samo to, oni su i poznavaoici celokupne srpske istorije. Valjda je u Večnim Lovištima bilo dosadno pa su bistrili gomilu knjiga na tu temu. Tako svedok odbrane, Fridrih Barbarosa, odgovara na pitanje vezano za, navodno, prastaru težnju srpskih župana i potonjih kraljeva da formiraju Veliku Srbiju, iako ideja nacionalne države nastaje mnogo kasnije. Prva nacionalna država u Evropi je Nizozemska, formirana krajem 16. veka, a u Srbiji taj proces počinje tek u 19. veku. Srbija se, pod današnjim imenom, prvi put spominje tek u 15. veku ali je Barbarosa, koji je živео u 12. veku, naziva Srbijom a ne Raškom, županovom zemljom ili sl. Ovaj nemački vladar, kao saveznik Stefana Nemanje u borbi protiv Vizantije, ceni Srbiju, zemlju hrabrih i gostoljubivih ljudi i lepih žena. Barbarosine reči pripadaju pre srpskom nacionalisti nego krstašu i on nije jedini koji progovara ovim plemenskim glasom. Kamo sreće da se u ovom „komadu“ može govoriti o nekom parodijskom ili ironijskom otklonu. Zapravo, istorijske ličnosti, koje izgovaraju određene definicije stanja na Balkanu izgovaraju autorove stavove, ili one koji su u suprotnosti s njegovim – a to samo iz jednog razloga: da ih advokat odbrane „obori“.

Ponekad se, valjda radi tobožnje duhovitosti, pojavi istorijska ličnost koja svojim govorom i pojavom postane predmet sprdnje. Tako bosanski ban Kulin govori s jakim bosanskim akcentom i predstavlja se kao prevrtljivac koji sedi na dve stolice, pravoslavnoj i katoličkoj. Neotesan, aljkav, Kulin je pravi Bosanac iz vica. Štaviše, Kulin se trudi da izbegne odgovor na ključno pitanje: da li je on Srbin? Ban, pritisnut, na kraju indirektno prizna da Bosanci jesu Srbi jer govore srpskim jezikom što znači da, ako su samo

Srbi živeli u Bosni u vreme njegove vladavine (1180–1204) onda su i današnji Bosanci i Hercegovci, bez obzira koje nacionalnosti bili, Srbi. Samim tim se da zaključiti da su oni koji nisu pravoslavne veroispovesti potomci prevrtljivaca koje predstavlja ban Kulin. Ova teza se docnije podvlači u komadu u storijama o prelaženju u islam posle pada Bosne. Komad Čičovačkog vrvu od faktografskih grešaka koje ponekad deluju kao tendenciozno izvrtanje istine, a ponekad kao posledica nepoznavanja činjenica. Tako kneginja Milica govori o „srpstvu“ koje kao pojam nije postojalo u 14. veku i navodnoj pobedi koju je knez Lazar odneo nad Turcima kod Bileće 1388. godine. Pobedu je zapravo odneo hercegovački plemić Vlatko Vuković koji je, godinu dana kasnije, učestvovao u kosovskoj bici. Ove greške se nadovezuju na one vezane za Barbarosine hvalospeve Srbiji. Autor želi da dokaže srpski nacionalni kontinuitet koji je, nekim čudom, postojao verovatno još pre dolaska Starih Slovena na Balkan. Samim tim, kao nacija s najdužim kontinuitetom, Srbi imaju državotvornu superiornost u odnosu na ostale narode koji se samozavaravaju tvrdeći da nisu Srbi. I ne samo to – Mladićevi preci su uvek učestvovali u ključnim istorijskim događajima. Podrazumeva se, valjda, da su, sasvim sigurno došli sa Starim Slovenima na Balkan i da su bili ratnici u vojsci bosanskog kralja Tvrtka na Kosovu, i ustanici za vreme Turskog Carstva i tako sve do oca Ratka Mladića, partizana kojeg su ubile ustaše. Samo po sebi je jasno i da je Kardelj znao gde je Ratko Mladić pohađao vojnu školu. Ko ne bi znao za nekoga ko potiče iz tako slavne i duge loze?

KADIJA ČIČOVAČKI I ISTORIJA BEZ ZAŠTITE

Suštinski, ovo delo uopšte nema veze sa suđenjem Ratku Mladiću. U ovom komadu-galimatijasu se sudi svima samo ne onima koji su počinili genocid u Bosni. Sudi se, i to u maniru žute štampe, prozapadnim elementima, svetskim silama, Titu (koji se ne seća koliko se puta ženio), Kardelju (čija je porodična tragedija degutantno i neopravdano ubačena u storiju), austrougarskom političaru Benjaminu Kalaju (obožavaocu Andrićeve *Na Drini ćuprije* koja je napisana decenijama nakon njegove smrti), sultanu Muratu (inače homofobu), Stjepanu Radiću (jer se trudio da kreira politiku u skladu s hrvatskim interesima), sudbi kletoj i kome sve ne. U komadu se genocid spominje u jednoj rečenici koju, gle čuda, izgovara švajcarski humanitarac kojeg danas citira svaki srpski desničar – dr Arčibald Rajs. Zločine, tj. genocid su u Bosni počinile sve tri strane. Ali, to je samo mali deo Rajsovog izlaganja, tek jedna rečenica. Suština Rajsove priče je u odbrani Srba koja se svodi na odurnu, licemernu repliku koju smo čuli sija-set puta: „Nismo samo mi ubijali – i oni su!“ No, najveća travestija u ovom komadu je svedočenje dr Ivana Đurića, istoričara i jednog od najistaknutijih lidera građanske opozicije za vreme Slobodana Miloševića. Đurić, kao borac protiv nacionalizma i svakog oblika totalitarizma izgovara rečenice koje, za svog života, nikad nije izgovorio. Ne liče na Đurića izjave da je Ustav iz 1974. godine bio glavni uzrok svih međunacionalnih problema u SFRJ, da je albanski nacionalizam do kraja 80-ih maltene jedini i najagresivniji nacionalizam u Jugoslaviji koji je, gle čuda, razbuktao i sve druge nacionalizme, te da Memorandum SANU iz 1986. godine nema težinu javno proklamovanog velikosrpskog projekta. Da ne govorimo o opasci vezanoj za stereotip o Albancima koji se bave švercovanjem droge. Čičovački je koncipirao Đurića, kao i svaku drugu istorijsku ličnost koja se u ovom delu pojavljuje, kao trbuhozborачku lutku. Onu koja izgovara ono što autor želi da kaže u klasičnom pamfletskom, nacionalpropagatorskom maniru. A ako vam nije jasno šta je pisac hteo da kaže pročitajte još jednom naslov knjige. Zločinci su, a Mladić pre svih, ti potamneli anđeli koji se spominju. Zašto ne pali anđeli? Zašto ne demoni, utvare? Znači li to da je suština u tome da su ti „anđeli“ imali „male nasilne eksurse“ ali im se, u principu, mogu oprostiti jer su imali tešku istoriju pa su samo potamneli? Zaključak se nameće sam od sebe. Čičovački-miča i gotova priča ■

BETONJERKA MESECA

Čuvaćemo gejeve k’o nekad ćorave kutije. Palma i žirafa su u preventivnom pritvoru.

Ivica Dačić

ŠTRAFTA

Piše: Zoran Janić

IKAROVSKI SAN E.S.-a

hermeneutički fragment

Postoji li način da E.S., centralni lik *Peščanika*, po građanskom pozvanju železnički inspektor, otac porodice, slavni dustabanaš, hiromant i lečeni neurastenik, nekako izbegne svoju sudbinu? Odgovor na to pitanje, elaboriran na nekih 300 stranica i dat kroz prizmu jednog davno potonulog sveta (K und K monarhije), napisan je u tako vehementno odričnoj formi da čitaocu ne ostavlja ni tračak iluzije da bi se E.S. mogao nadati nekom drugom i povoljnijem ishodu od onog koji će ga na kraju zadesiti: da zajedno sa hiljadama drugih bezimernih pojedinaca nestane u krematorijumu Aušvica. U svetu koji se sa svih strana zatvara oko njega kao klopka, glavni protagonist se predaje nekoj vrsti ikarovskih sanjarija – naime, da iz akcentašne izvuče par priručnih krila, pričvrsti ih na sebe i uz njihovu pomoć vine se u visine, izbegavši tako nepodnošljivu presiju ratne stvarnosti 1942. godine, u kojoj njemu i njegovoj porodici preti smrtna pogibelj. Ukoliko bi se taj njegov san zbilja ostvario, šta bi E.S. sagledao ako bi zauzeo neku dovoljno udaljenu fiksnu tačku (u vremenu i u prostoru)?

U prostoru: da je u njegovom *Redu vožnje* bila upisana ne samo železnička putna mreža Evrope i ostatka sveta, sa svim pratećim tabelama i cenama (uz dodatak brodskih i avio linija), nego i itinerer njegovog vlastitog križnog puta, kojim će ga huda sudbina na liniji Novi Sad - Kerkabarabaš - Zalaegerseg - Budimpešta - Krakov - Aušvic jednog dana odvesti u smrt; da je, dakle, njegova neuroza bila politička ali isto tako i vidovita i da je njegov spisateljski prvenac, čuveni *Red vožnje*, u sebi sadržavao i maršrutu budućih „transporta smrti“, posredstvom kojih će gro jevrejske populacije, u okviru „konačnog rešenja“ (a među njima i E.S.), uskoro nestati u paklu konc-logora; da je na organskom i biološkom planu svog bića, simpatikusom i crevima, dakle, naslutio kojim će tokom sveta, da krene: takvim gde će predominantna politička dimenzija, otevši se svakoj kontroli, kroz figuru logora, nastojati prvo da podjarmi svaki aspekt čovekovog života, a zatim da uništi i život sam. A ukoliko bi se E.S. dovoljno udaljio u vremenu (tj. u odnosu na trenutak u kojem mu je Tvorac udelio da živi svoj neizvesni život), šta bi u tom slučaju mogao da odredi u pogledu svoje egzistencije? Na prvom mestu, bio bi u stanju da odredi svoj položaj nepristrasno, takoreći objektivno, *sub specie aeternitas*, budući da bi Istoriju sada mogao da sagleda *spolja*, kao posmatrač a ne više kao pasivni subjekt i žrtva. Da li bi mu, zahvaljujući tom novom i izmenjenom položaju, tom bekstvu od seizmičkih potresa Istorije u visinu, bilo omogućeno da uvidi nešto novo a što ranije nije znao (osim činjenice da je njegov život lišen svakih prava, da mu preti smrt i da je izopšten)? Po svoj prilici, shvatio bi da je ono što ga proganja neumoljiva ruka podivljale Države-nacije i da na nalogu za njegovo uništenje, slično mnogima u njegovom položaju, stoji upisana rubrika koja se nalazi na

svačijem krsnom listu: mesto rođenja, pol, jezik i verispovest; da ga je izdala ne samo domovina nego i njegova vlastita biologija; da je postao kandidat smrti zahvaljujući pukoj činjenici da je živ.

Peščanik je rekonstrukcija jednog davno nestalog sveta, proistekla iz nesvakidašnjeg obilja materijala i fakata koja će pisac nagomilati pred sobom – građa sasvim dovoljna da se ispunili nekoliko uobičajenih romana – ali će Kiš maestralno prokrčiti čitaocu put kroz to obilje, katalogizirajući građu i arhivirajući je uz pomoć više različitih pripovedačkih postupaka, od kojih će svakom pripasti u deo da stvarnost sondira u nekom posebnom domenu, razlažući njezin predstavljajući potencijal, od poetskog do istorijsko-dokumentarističkog i parodijskog. Kao krajnji rezultat imamo tipičan životopis jednog nesrećnog srednjoevropskog građanina i Jevrejina, ali sa svim specifičnostima jedne uklete, otud potpuno zasebne i neponovljive egzistencije.

I, na kraju, valja spomenuti da će ikarovski san o letu i slobodi doživeti ostvarenje ne od strane oca (E.S.-a) nego njegovog sina, pisca i biografa (Kiša). Ako se u stvaralačkom postupku krije tajna piščevog ovladavanja materijom i formom, onda bi se tajna Kišovog umeća slikovito mogla predstaviti „kincugijem“, srednjovekovnom japanskom veštinom u grnčarstvu, gde se polomljeni delovi nekog vrednog krčaga ili posude ponovo sastavljaju „zlatnim šavom“, posebnom legurom koja u sebi sadrži visok procenat zlatnog praha. Tako dobijeni artefakt je u neku ruku dekonstruisan, slobodno prošaran i optočen po ivicama zlatnim obrubom, po metodu slučajaja i asimetrije: džez sinkopa umetnuta u Bahovu fugu. I Kišova književna tehnika, uvek drugačija iz knjige u knjigu, spada u red „kincugi“ vidova dekonstrukcije, bilo da je u pitanju postupak Borhesa, Džojisa i Šulca ili iskustvo francuskog „novog romana“; svaka tema zahteva svoj poseban pristup i onaj naročiti „zlatni šav“ (talenta i umeća).

A, naravno – nije naodmet to ovde naglasiti – među pojedinim znalcima i posvećenicima u tajnu ima dosta onih koji više cene takav, „kincugi“ tehnikom oplemenjeni predmet od samog originala ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Đorđe Aćimović

BALADA O DUŠKU KORAĆU, PARDON O GASTRO-INTESTINALNOM TRAKTU KONJA

Sa savetnicom za medije odlazim
na hokej,
Ledena dvorana Pionir, da li je to
okej?

Minut do podne, može?
Goli kao istina?
Goli do gole kože?
Samo sličuge?
Tramvaj broj 13 jezdi prema
železničkoj zvezdi,
pardon, prema Beogradu na vodi,
kupio sam jutros maketicu u Rodi,
pa ipak,
moraću da presedam posle
hipodroma,

kada prođemo Rusku,
ispred Ruskog doma će da mi
ispadne diploma,
pardon, doktorat,
pardon, ispašće mi bomba,
ma šali se konja,
ispašće mi plomba,
ali zubara nema u Narodnog Fronta,
pardon, Kraljice Natalije
Kiša lije preko Careve ćuprije
konj je otpušten,

pardon, opušten,
pardon, pušten,
i neće da se bije,
nego ćuti i trpi
Konj je stara raga, matora,
ali nov je džokej,
po svim jebenim standardima
isuviše težak i krakat,
samo pomislim na celivanje pegle,
što nije okej,

nevidljivi lakat
sevne u nutrinu,
iz istog onog tramvaja,
ima li kraja nemiru u viru,
ima li vama kraja,
narode moj,
mi gore,
vama dole,
i mamicu i lipicanera a i baba Miru
U Taliru sretnem Duška Koraća,
koracima lakim kao Dane Oblak
koraća,

pardon, koraća,
sretnem Duška Koraća
Premotaj ispočetka.
U Taliru sretnem Duška Koraća,

od ljubavnih jada,
želudac uvek prvo strada,
pa kao konj, uz teške muke povraća,
ostavila ga je Jelena,
ostavila ga je Rusija,
na kraju krajeva,
da budemo iskreni odjebala ga je
Jelena Išimbajeva,
ej makar je probao,
blebletao koješta,
a ona što je vešta da se pravi visoka
i hladna kao Pešter

pa ga kao nije uzimala za ozbiljno,
nije lepo s njene strane,
sprintericom potkovane
Nego savetnice imam za autogram
ove salvetice,

iz Talira,
pardon iz Talina,
ne znam koja je to lakat krivina,
ali na jednu ličnu kartu izdaju samo
dve sličuge,
moraću da se plazam na kopitima,
ako nazebem i dobijem proliv,
pardon, dijureju,
objavite u medijima ■

Piše: Tomica Ćirić

50 NIJANSI CRVENE

sve će to narod zaljutiti

kada pokuca
raičkovićev septembar
a za njim i komšija slobodan
bane
u dvorište
jesmo li vredni, komšo?
a ti u starim isflekanim
trenerkama
ljuštiš paprike
a semenke mlakom
vodom ispiráš u vanglici
pod skutom
a pod noktima žeže
žeže u pičku materinu
i ove jeseni
ista proleterska ljutina

jer došli paprikari a
kurte se još na vlasti
murtališu
pomisliš
kad bi varjača za mešanje bila
ekskalibur

a samlevana paprika
poprište
ljute pravedničke bitke

pa da zamahneš i glave
tiranima srubiš

ko neki srednjovekovni vitez

kad šapuće ti glas
iz šerpe
ukrčkanog ajvara

upržena
strast revolucije

ohladiće se
u istoj podrumskoj tegli

i ove jeseni
udvorički i ponizno ■

BLOK BR. V

Kosmoplovci: Porodični album - Kosmoabeceda

